

State measures to combat child homelessness and neglect in the Zhytomyr region in the mid-1950's – the first half of the 1960's

Igor M. Vlasyuk

Zhytomyr Ivan Franko State University

PhD in History, Associate Professor (Ukraine)

e-mail: vlasyuk@zu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

WOS ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/454467>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57847647200&origin=recordPag>

Abstract.

The purpose of the research is to analyze the measures of the Soviet authorities to overcome child homelessness and neglect, the functioning of orphanages on the example of the Zhytomyr region in the period from the mid-1950s to the first half of the 1960s. The methodological basis of the research is built on the analysis and synthesis, historical-statistical, and historical-comparative methods as well as the use of the principles of scientificity, objectivity and historicism in the analysis of the Soviet authorities' policy of overcoming those negative phenomena among minors. The scientific novelty of the work is presented by a comprehensive study of the state policy on overcoming child homelessness and neglect in the Zhytomyr region of the Ukrainian SSR during the mentioned period with using new archival sources. Conclusions. Homelessness and neglect of the minors were urgent problems in the period from the mid-1950s to the first half of the 1960s both in the Zhytomyr region and Ukraine as a whole. They were gradually resolved, the authorities took appropriate measures. From the side of the relevant executive authorities, there was often a formal approach to solving the problems of child homelessness and neglect. It should be noted that this problem was organically connected with the command-administrative and bureaucratic system of the Soviet government, for which reporting and certain indicators were important but the practical solution of the children's problems was delayed. The relevant authorities' inspections of the ways the orphanages worked revealed the financial shortcomings, problems in material support and educating which had a negative impact on the pupils in those institutions. A serious problem is proved to be the absence or lack of the parents' attention to the upbringing of their children at that time. Moreover, the enterprises and institutions, that were supposed to contribute to the cultural and educational development of their workers' and employees' children, did not do that. The issues of organizing leisure time for the minors by the children and school institutions was relevant, as the problem of neglect and committing the crime by the uncontrolled minors depended directly on those solutions. The methodical assistance in working with children provided by regional libraries to village ones was insufficient and very often it was not actually carried out. Cultural centers and village clubs did not conduct educating work to children. Prospects for further research relate to the problems of neglect and juvenile delinquency in the Zhytomyr region in the 1980s.

Keywords: *child homelessness; carelessness; orphanages; police children's rooms; Zhytomyr region; Ukrainian SSR.*

Державні заходи щодо подолання дитячої безпритульності та бездоглядності у Житомирській області в середині 1950-х – першій половині 1960-х рр.

Ігор Власюк

Житомирський державний університет імені Івана Франка

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: vlasyuk@zu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

WOS ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/454467>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57847647200&origin=recordPag>

Анотація.

Мета дослідження – проаналізувати політику радянської влади щодо подолання дитячої безпритульності та бездоглядності, функціонування дитячих будинків на прикладі Житомирської області в середині 1950-х – першій половині 1960-х рр. **Методологічною**

.....
основою дослідження є методи аналізу та синтезу, історико-статистичний, історико-порівняльний, а також використання принципів науковості, об'єктивності та історизму при аналізі політики радянської влади щодо подолання цих негативних явищ серед неповнолітніх. **Наукова новизна роботи** полягає у комплексному дослідженні державної політики щодо подолання дитячої безпритульності та бездоглядності в цьому регіоні УРСР у названий період з використанням нових архівних джерел. **Висновки.** Безпритульність та бездоглядність неповнолітніх були актуальними проблемами у середині 1950-х – першій половині 1960-х рр. в Житомирській області та в цілому по Україні. Вони поступово вирішувалися, влада вживала відповідних заходів. З боку відповідних виконавчих органів влади часто переважав формальний підхід до вирішення проблем дитячої безпритульності та бездоглядності. Необхідно відмітити, що ця проблема була органічно пов'язана з командно-адміністративною та бюрократичною системою радянської влади, для якої важливою була звітність, певні показники, а реальне вирішення проблем дітей затягувалося. Перевірки відповідними органами влади роботи дитячих будинків виявили фінансові недоліки, проблеми матеріального забезпечення, навчально-виховної роботи, що негативно впливали на вихованців цих будинків. Серйозною проблемою була відсутність або нестача уваги з боку батьків до виховання своїх дітей, а також підприємств та установ, що мали сприяти культурно-виховному розвитку дітей своїх робітників та службовців. Актуальним було питання організації дитячими установами, школами дозвілля неповнолітніх, від вирішення якого залежала проблема бездоглядності, скоєння правопорушень ними. Недостатньою була методична допомога сільським бібліотекам у роботі з дітьми, яка часто фактично не проводилася. Не проводили виховної роботи з дітьми будинки культури і сільські клуби. Перспективи подальших досліджень стосуються проблем бездоглядності і злочинності неповнолітніх в Житомирській області у 1980-х рр.

Ключові слова: дитяча безпритульність, бездоглядність, дитячі будинки, дитячі кімнати міліції, Житомирська область, Українська РСР.

Постановка проблеми. Дитяча безпритульність та бездоглядність в радянській Україні є актуальною проблематикою наукових досліджень, враховуючи нинішні реалії, а також сучасні проблеми дітей і сімей в нашій державі. Як і тоді, нагальною потребою суспільства є система виховання неповнолітніх і молоді, вплив на проблеми дітей соціально-економічних та суспільно-політичних чинників. Важливе місце у системі виховання неповнолітніх було відведено ідеологічній складовій.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерельну базу дослідження проблеми складають документи фондів Державного архіву Житомирської області: ф. Р. 280 (Виконавчий комітет Житомирської міської ради депутатів трудящих), ф. Р. 819 (Виконавчий комітет Коростенської міської ради депутатів трудящих), ф. Р. 1150 (Виконавчий комітет Житомирської обласної ради депутатів трудящих), ф. Р. 1982 (Виконавчий комітет Черняхівської районної ради депутатів трудящих), у яких зберігається важливий матеріал для аналізу стану дитячої безпритульності та бездоглядності, проблем функціонування дитячих будинків у цьому регіоні, а також заходів владних органів для подолання цих явищ.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності в УРСР у 1950-х – 1960-х рр., політика радянської влади у питаннях виховання неповнолітніх та подолання проблем їх поведінки стали предметом сучасних досліджень українських науковців. Зокрема, у контексті нашої теми необхідно виділити праці: І. Безлюдної (повсякдення дитячих будинків у другій половині 1940-х – 1950-х рр.) (Безлюдна, 2020), К. Богатирчук (аналіз державної політики в УРСР щодо дітей і підлітків у 1960-х – 1980-х рр.) (Богатирчук, 2017); О. Андрухів (статус дитячих кімнат міліції, система покарання неповнолітніх в УРСР у 1940–1950-х роках) (Андрухів, 2016, 2017); Т. Завгородньої, І. Пługатор (заходи щодо опіки дітей і молоді в Україні (1945-1990 рр.)) (Завгородня, Пługатор, 2012); А. Ужитчак (боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх у післявоєнній Україні (40-60 років ХХ ст.)) (Ужитчак, 2021) та ін. В окремих дослідженнях проаналізовано стан та заходи запобігання девіантній поведінці дітей в Україні у 50-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст. (Штефан, Юшко, Борейко, 2018). Ця проблема щодо названого регіону потребує комплексного дослідження, враховуючи її недостатнє висвітлення в історичній науці.

Метою статті є аналіз стану дитячої безпритульності та бездоглядності, проблем функціонування дитячих будинків у Житомирській області в середині 1950-х – першій половині 1960-х рр., відповідних заходів влади, спрямованих на подолання цих негативних явищ.

Виклад основного матеріалу. У середині та другій половині 1950-х рр. гострою залишалася проблема скоєння правопорушень неповнолітніми. За свідченнями обласного управління міліції, в 1955 р. на території Житомирської області було затримано 2124 безпритульних і бездоглядних дітей. У першому півріччі 1956 року по області було затримано 941 дитину. Органи міліції в той же час притягнули до адміністративної відповідальності батьків:

зокрема, у 1955 р. – 882 осіб, стягнувши з них штрафи на суму 54220 крб. Необхідно відзначити, що значна кількість бездоглядних дітей перебувала у м. Житомирі. Так, у 1955 р. в Житомирі було затримано 645 дітей, що складало 30% до загальної кількості затриманих дітей по області. У першому півріччі 1956 року тут же було затримано 344 дитини, що складало 36% до загальної кількості затриманих дітей по області (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 85-86).

Перевірки виявляли порушення законодавства про працю щодо неповнолітніх. Так, проведеною обласною прокуратурою перевіркою в листопаді 1958 року на овочесушильному заводі с. Курне Червоноармійського району було встановлено, що підлітки працювали по 8 і більше годин на добу, а також у нічні зміни, що порушувало законодавство про працю. Робітники працювали без вихідних; за жовтень не отримали заробітної плати. В області були нерідкими випадки здійснення правопорушень неповнолітніми (за 9 місяців того ж року 3,5% підлітків було притягнуто до кримінальної відповідальності) (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1158, арк.171-172).

Поширеним явищем стали факти хуліганства, особливо в м. Житомирі, а також у Бердичівському, Коростенському, Новоград-Волинському, Овруцькому, Радомишльському районах. Однією із головних причин значного поширення хуліганства, як показував аналіз відповідних органів, була недостатня виховна робота серед молоді. До того ж ускладнювало ситуацію значне поширення самогеноваріння (в Овруцькому, Народицькому, Чуднівському, Ємільчинському та інших районах) (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1158, арк.160).

В контексті досліджуваної нами проблеми важливе значення мала постанова №1099 Ради Міністрів СРСР «Про заходи покращення роботи серед дітей поза школою і попередження дитячої бездоглядності» від 4 жовтня 1957 року. Згідно цієї постанови, посилювалася роль і відповідальність як батьків, так і педагогічних колективів у справі організації дозвілля дітей у позашкільний час. У 1958 р. було пом'якшено кримінальне законодавство щодо покарання неповнолітніх за скоєні злочини: кримінальній відповідальності підлягали особи, яким перед скоєнням злочину виповнилося 16 років; за окремі особливі види злочинів – з 14 років. Неповнолітній міг отримати не більше 10 років позбавлення волі за окремі види злочинів, він не підлягав смертній карі (Андрухів, 2016, с. 6).

А. Ужитчак, порівнюючи причини злочинності серед неповнолітніх різних років, зазначає, що у перші післявоєнні роки – це тяжке матеріальне становище й безпритульність значної маси дітей, а в 1950-х рр. «не стільки матеріальні проблеми, скільки безконтрольність з боку батьків, педагогічних колективів, громадських і комсомольських організацій за дозвіллям неповнолітніх, а також їх прагнення до самовираження» (Ужитчак, 2021, с. 104). Отже, бездоглядність стала основною проблемою, що мала такі негативні наслідки для дітей та суспільства загалом.

Свої важливі функції виконували й дитячі кімнати міліції, створені для тимчасового утримання безпритульних та бездоглядних дітей, і які займалися пошуком батьків чи родичів дитини, були проміжною ланкою у питанні влаштування таких дітей та накопичення первинної інформації про них (Андрухів, 2017, с. 6).

У другій половині 1950-х рр. Житомирщина мала потребу у відкритті нових дитячих будинків. Про це, зокрема, свідчить зміст рішення №1139 виконкому Житомирської обласної Ради депутатів трудящих від 23 грудня 1957 року. Обласному відділу народної освіти було дозволено додатково відкрити 5 дитячих будинків з контингентом 500 дітей. Планувалося до 15 січня 1958 року повністю підготувати приміщення для прийому дітей, виділити необхідний транспорт та забезпечити будинки усіма продуктами харчування (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1097, арк.160-161).

Державні органи розуміли необхідність вжиття дієвих заходів в межах радянської системи для подолання негативних проявів серед неповнолітніх. Ці заходи зводилися часто до вказівок відповідним органам виправити ситуацію. Однак, проблеми вирішувалися досить повільно, незважаючи на прийняття рішень типу «вжити рішучих заходів», «різко посилити роботу» тощо. Зокрема, це стосувалося поліпшення навчально-виховної роботи в дитячих будинках і спеціальних школах-інтернатах, фізичного та естетичного виховання дітей. Важливим питанням залишалося якісне кадрове забезпечення роботи дитячих будинків, особливо новоорганізованих: «укomплектувати педагогічними кадрами за рахунок кращих учителів, які мають відповідну педагогічну освіту і досвід педагогічної роботи з дітьми» (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1097, арк. 161).

30 грудня 1958 року було вирішено створити комісію із влаштування дітей і підлітків при виконкомі Житомирської обласної Ради депутатів трудящих. Головою комісії було призначено В.С. Удовицького, заступника голови виконкому облради (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1158, арк. 180).

Однак, діяльність комісії, особливо в районах області, часто була неефективною. Наприклад, у 1958 р. не було фактичних засідань комісії при Малинському, Любарському райвиконкомах (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1158, арк. 171).

Перевірками органів обласного виконкому у 1956 р. було встановлено, що багато виконкомів районних і міських рад депутатів трудящих, а також районні, міські відділи народної освіти, охорони здоров'я незадовільно проводили роботу щодо патронування та опіки дітей (рішення №908 виконкому Житомирської обласної Ради депутатів трудящих від 8 жовтня 1956 року). Ці органи також не вивчали осіб, яким передавалися діти-сироти на патронат та опіку (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 81).

Органи прокуратури області не здійснювали належного нагляду за додержанням законів з охорони прав неповнолітніх і не притягнули порушників цих законів до відповідальності. Органи міліції повинні були посилити боротьбу з безпритульністю дітей. Комісії по влаштуванню дітей, які залишились без батьків, були зобов'язані систематично, не менше двох разів на рік, перевіряти умови життя і виховання усіх патронованих і підопічних дітей, надавати допомогу сім'ям та опікунам. Ставилося завдання здійснювати систематичний нагляд за станом здоров'я патронованих дітей та, в разі потреби, надавати їм відповідне лікування (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 82-83).

Комісія по влаштуванню дітей та підлітків при Житомирському міськвиконкомі протягом 8 місяців 1956 року засідала лише три рази і розглянула усього три питання. У Базарському, Дзержинському, Овруцькому, Барашівському, Ємільчинському районах такі комісії взагалі не створювалися. У виконкомах Любарської, Чоповицької, Ярунської, Городницької та ряду інших районних рад заходи з попередження дитячої безпритульності мали випадковий характер, а повсякденні роботи в цьому напрямі не проводилися (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 87-88). Отже, ми бачимо часто формальний підхід до вирішення проблем дитячої безпритульності та бездоглядності з боку відповідних виконавчих органів влади.

Архівні документи допомагають виявити реальні проблеми та недоліки у роботі дитячих установ Житомирської області того часу. Зокрема, це стосувалося фінансових питань: існували серйозні проблеми з виплатою грошової допомоги дітям-сиротам. У першому півріччі 1956 року Барашівський районний відділ народної освіти замість запланованих 9000 крб. виплатив 5100 крб. такої допомоги; Брусилівський відділ замість передбачених планом 4100 крб. виплатив 2200 крб., Дзержинський замість 18000 крб. виплатив 8000 крб. (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 89). Як бачимо, виплата такої допомоги здійснювалася у двічі меншому розмірі, ніж було заплановано.

Перевірки матеріально-побутових умов дітей-сиріт з боку районних відділів народної освіти проводилися нерегулярно, а часто взагалі не проводилися.

В окремих районах області незадовільно велися особові справи дітей-сиріт. Так, у Чоповицькому районному відділі народної освіти ці справи перебували у хаотичному вигляді; в них були відсутні документи про стан здоров'я сімей, які брали дитину на патронат, не було даних про перевірки виконання договорів про патронування дітей на 1955-1956 рр.

У Володар-Волинському районі комісія по влаштуванню дітей не прийняла необхідних заходів по матеріальному забезпеченню дітей-сиріт в дитячому будинку с. Турчинка. В результаті цього дитбудинок вступив у зимовий період 1955-1956 рр. непідготовленим, приміщення не були відремонтованими, кімнати не відповідали санітарно-гігієнічним умовам (були погано освітленими, недостатньо утепленими, без пристосувань для провітрювання кімнат). Таке бездушне відношення до створення нормальних умов для дітей-сиріт у вказаному дитбудинку призвело до нещасного випадку з дітьми із смертельними наслідками (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 91).

За результатами ревізії Черняхівського дитячого будинку у 1959 р., його директор А. Я. Вчерайшнюк отримала догану за відсутність контролю за дотриманням фінансово-кошторисної дисципліни і товарно-матеріальних цінностей. Зокрема, було допущено недостачу продуктів харчування, господарських матеріалів та інвентаря на суму 5731 крб. 51 коп. Бухгалтер безвідповідально відносився до своїх обов'язків і довів облік грошових коштів і матеріальних цінностей до хаотичного стану. Його було звільнено з роботи (ДАЖО, ф. Р. 1982, оп. 3, спр. 163, арк. 166-168).

Актуальним завданням влади щодо вихованців дитячих будинків було створення необхідних умов для підготовки їх в освоєнні необхідних економіці професій. Такі діти після закінчення школи отримували направлення у технічні училища (за рішенням №935 виконкому Житомирської обласної Ради депутатів трудящих від 8 жовтня 1956 року «Про заходи поліпшення виховання дітей, які залишились без батьків»). Протягом 1956-1958 рр. при дитячих будинках планувалося створити підсобні господарства і навчально-виробничі майстерні, з необхідним обладнанням та інструментами.

У 1956-1957 навчальному році усі дитячі будинки було переведено на виробниче навчання по вивченню спеціальностей кваліфікованого робітника на базі заводів, колгоспів, МТС (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1034, арк. 212-214).

Однак, робота налагоджувалася повільно. Так, у Бобрицькому, Народицькому, Турчинецькому і Черняхівському дитбудинках в 1956 р. діти фактично не отримували необхідні трудові навички; майстерні було розміщено у тісних приміщеннях; вони не мали потрібного обладнання та інструментів (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1031, арк. 267).

Контрольно-ревізійною перевіркою в УРСР 1959 р. було виявлено, що ці навчально-виробничі майстерні дитбудинків часто використовувалися з комерційними цілями, що завдавало шкоди вихованцям, які не отримували необхідні навички освоєння важливих професій для подальшого життя (Безлюдна, с. 116).

Проблеми функціонування дитячих будинків полягали також у недостатній навчально-виховній роботі, низькій успішності навчання вихованців (особливо це мало місце у Бердичівському дитбудинку №2, а також Дзержинському та Турчинецькому). В ряді дитячих будинків були відсутні кабінети лікарів, роздягальні і кімнати для зберігання особистих речей дітей (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр.1031, арк. 267).

Як показала перевірка дитячих будинків області, протягом 1957-1958 рр. їхня матеріально-технічна і навчальна база поліпшилася. За рахунок відкритих 5 нових дитбудинків було розширено житлову площу на 200 м². Однак, з іншого боку, в окремих дитячих будинках не дотримувалися належним чином санітарно-гігієнічних норм площі в спальнях і робочих кімнатах. Так, в Ушомирському, Черняхівському, Бобрицькому, Сахнівському дитбудинках в спальних кімнатах на одного вихованця припадало 2,5 м² площі (при нормі 4 м²). Недостатньо постачалися у дитбудинки продукти харчування. Так, у 1957 р. торговельні організації області забезпечили дитячі будинки молоком лише на 28%, маслом вершковим – на 43%, сметаною – на 61%, рибою – на 36%, яйцями – на 5%. Недостатньо здійснювався контроль з боку медпрацівників за санітарним станом дитячих будинків (ДАЖО, ф. Р. 1150, оп. 2, спр. 1146, арк.71-72).

Усі ці факти свідчили про неефективну роботу керівників та окремих працівників дитячих будинків в умовах радянської дійсності того часу. Визнаючи складнощі об'єктивного характеру, необхідно визнати, що проблеми функціонування дитячих будинків набували хронічних форм, як показувала це практика їхньої роботи. Тут відіграла свою негативну роль сама жорстка система владних відносин в умовах однопартійної системи, централізованого розподілу матеріальних ресурсів, обмеження в роботі самих дитячих будинків та їх керівного складу.

Проблеми дитячої безпритульності поступово вирішувалися. Влада м. Житомира, зокрема у 1959 р. констатувала відсутність випадків безпритульності дітей у місті. Однак мали місце факти бездоглядності дітей. Були випадки, коли діти без супроводу дорослих перебували у пізній час на вулицях та в парках, сквернословили, були грубими по відношенню до старших, курили та ін. Лише за три місяці 1959 року до дитячої кімнати міського відділу міліції було доставлено 65 дітей і підлітків, затриманих за різні провини. Серед них 10 – за дрібні крадіжки, 10 – за хуліганство. Все це було наслідком того, що частина батьків не цікавилася вихованням своїх дітей, залишала їх бездоглядними, дозволяла виходити їм у пізній час на вулицю. У місті на 1959 р. не навчалось до 100 дітей шкільного віку. Погано дбали про виховання дітей в колективах підприємств та установ міста. В клубах підприємств і установ не організовувалися для дітей вечори, концерти, дитячі кіносеанси, масові ігри, а навпаки, діти в них відвідували заборонені для них кінокартини, концерти тощо. Підприємства не споруджували дитячих майданчиків за місцем проживання робітників і службовців цих підприємств.

Недостатню роботу у боротьбі з дитячою бездоглядністю проводили домоуправління. Керуючі будинками не вели облік дітей шкільного віку і не подавали до виконкому міської ради та у школи списки дітей, які підлягають навчанню, не цікавилися вихованням дітей (ДАЖО, ф. Р. 280, оп. 5, спр. 294, арк. 108-109).

Отже, серйозною проблемою була відсутність або нестача уваги з боку батьків до виховання своїх дітей. Також реально не займалися цими проблемами підприємства, комунальні організації.

Місцева влада вирішувала ці проблеми через посилення індивідуальної роботи з учнями, які мали негативну поведінку; вживала заходів до літнього відпочинку дітей, створення при середніх школах і школах робітничої молоді учнівських дружин для нагляду за поведінкою дітей. Домоуправлінням ставилося завдання вести облік дітей шкільного віку, подавати списки до виконкому міської Ради депутатів, повідомляти його про дітей, які не відвідували школи. Планувалося в усіх кінотеатрах міста запровадити дитячі сеанси; дирекції міського парку культури і відпочинку пропонувалось організувати в літній період масові заходи для учнів; обласному товариству з поширення наукових і політичних знань рекомендувалось проводити лекції на підприємствах на теми виховання дітей в сім'ї (ДАЖО, ф. Р. 280, оп. 5, спр. 294, арк. 110-111).

Питання дозвілля дітей залишалось актуальним і надалі, воно потребувало творчих підходів, розуміння вікових потреб дитини, потреб часу та постійних зусиль батьків і вчителів.

Постанови місцевих органів влади включали рішення про необхідність активно розвивати різні заходи щодо дозвілля дітей. Йшлося, зокрема, про проведення традиційних спартакіад (XVII обласної спартакіади школярів з 16 видів спорту), спортивних свят шкіл, міст і районів; ігор піонерів з 5 видів спорту. Обласна рада спортивних товариств та організацій була зобов'язана надавати безкоштовно учням і підліткам у встановлений час стадіони, спортзали, спортмайданчики, тири для занять та проведення спортивно-масових заходів. Планувалося створення спортивних секцій і команд при домоуправліннях, будинках культури, стадіонах, закріпивши за ними тренерів-майстрів спорту, провідних спортсменів і викладачів фізичного виховання для проведення систематичної роботи. Також практикувався огляд художньої самодіяльності серед школярів та молоді. Відповідні організації мали систематично організовувати виступи в пресі і по радіо з матеріалами, спрямованими на боротьбу з бездоглядністю і злочинністю серед неповнолітніх (ДАЖО, ф.Р.1150, оп. 2, спр.1146, арк.123).

Важлива роль у справі виховання дітей відводилася установам освіти та культури, зокрема бібліотекам. Дитячі бібліотеки разом із шкільними та класними керівниками шкіл проводили літературні диспути, ранки, юнацькі конференції і літературні вікторини. Поряд з цим існували певні недоліки в їхній роботі. Зокрема, у 1962 р. на спільному засіданні Ради обласного управління культури та Ради обласного відділу народної освіти зазначалося про незадовільне комплектування книжкових відділів бібліотек, особливо шкільних і сільських. Було недостатньо науково-популярної літератури, новин дитячої літератури, дитячих журналів. Не було належного зв'язку районних бібліотек зі школами. Недостатньою була методична допомога районних бібліотек сільським у роботі з дітьми, яка часто фактично не проводилася. Не проводили виховної роботи з дітьми будинки культури і сільські клуби. У будинках культури, клубах, бібліотеках, будинках піонерів планувалося проведення лекцій «з питань морального кодексу будівників комунізму, науки і техніки, марксистсько-ленінської естетики».

Серйозними були недоліки щодо кінообслуговування учнів: дитячі сеанси проводилися без належної організації, при низькій якості демонстрації фільмів, часто зривалися. Відділ кінофікації та кінопрокату обласного управління культури, районні відділи погано забезпечували сільські клуби дитячими фільмами, особливо мультиплікаційними. Влада наполягала на використанні широких можливостей кіно для комуністичного виховання дітей (ДАЖО, ф.Р.1150, оп. 2, спр.1146, арк.139-141).

Згідно одного з пунктів рішення №234-а Коростенської міської Ради депутатів трудящих від 8 квітня 1964 року «Про заходи по викориненню бездоглядності і злочинності серед неповнолітніх» при всіх середніх і восьмирічних школах планувалося створити батьківські університети, лекторії; при батьківських комітетах мали створюватися атеїстичні секції; на підприємствах, установах – Ради сприяння вихованню дітей (ДАЖО, ф.Р. 819, оп. 2, спр. 226, арк. 75).

З кінця 1950-х рр. відбувався процес реорганізації дитячих будинків у школи-інтернати (постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 955 від 23.06.1959 р.), що сприяло послабленню уваги їхнього керівництва та обласних відділів народної освіти до проблем навчання і виховання, потреб дітей, які перебували в них (Завгородня & Плугатор, 2012, с. 101).

Висновки. Безпритульність та бездоглядність неповнолітніх були актуальними проблемами у середині 1950-х – першій половині 1960-х рр. в Житомирській області та в цілому по Україні. Вони поступово вирішувалися, влада вживала відповідних заходів.

З боку відповідних виконавчих органів влади часто переважав формальний підхід до вирішення проблем дитячої безпритульності та бездоглядності. Необхідно відмітити, що ця проблема була органічно пов'язана з командно-адміністративною та бюрократичною системою радянської влади, для якої важливою була звітність, певні показники, а реальне вирішення проблем дітей затягувалося.

Перевірки органів влади показали серйозну проблему – відсутність або нестачу уваги з боку батьків до виховання своїх дітей, а також підприємств та установ, що мали сприяти культурно-виховному розвитку дітей своїх робітників та службовців.

Актуальним було питання організації дитячими установами, школами дозвілля неповнолітніх, від вирішення якого залежала проблема бездоглядності, скоєння правопорушень ними.

Недостатньою була методична допомога сільським бібліотекам у роботі з дітьми, яка часто фактично ігнорувалася. Не проводили виховної роботи з дітьми й будинки культури і сільські клуби.

Перспективи подальших досліджень стосуються проблем бездоглядності і злочинності неповнолітніх в Житомирській області у 1980-х рр.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність працівникам Державного архіву Житомирської області за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримав фінансової підтримки для дослідження, авторства та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Андрухів, О. І.** (2016). Історико-правове дослідження системи покарання неповнолітніх за дрібні злочини у 1940-1950-ті роки. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2 (2), 3-7.
- Андрухів, О. І.** (2017). Правовий статус дитячих кімнат міліції та боротьба з дитячою безпритульністю в УРСР у 1940–1950-х роках. *Приватне та публічне право*, 3, 3-7.
- Безлюдна, І.** (2020). Повсякденне життя та навчання вихованців дитячих будинків УРСР (1945 – 1950-ті рр.). *Емінак: науковий щоквартальник*, 4 (32) (жовтень-грудень), 112-122. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).469](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).469)
- Богатирчук, К. О.** (2017). *Повсякденне життя дітей і підлітків шкільного віку в Українській РСР (друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. XX ст.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ. 21 с.
- ДАЖО** – Державний архів Житомирської області
- Завгородня, Т. К. & Плугатор, І. Б.** (2012). *Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945-1990 рр.)*: Монографія. Івано-Франківськ: НАІР. 208 с.
- Ужитчак, А.** (2021). Боротьба зі злочинністю серед неповнолітніх у післявоєнній Україні (40-60 років XX ст.). *European political and law discourse*, 8 (3), 103-107. DOI: 10.46340/eppd.2021.8.3.13
- Штефан, Л. А. & Юшко, О. В. & Борейко, Н. Ю.** (2018). *Профілактика девіантної поведінки дітей та молоді в Україні: ретроспективний аналіз*: монографія. Харків. 200 с.

References:

- Andruxhiv, O. I.** (2016). Istoryko-pravove doslidzhennia systemy pokarannia nepovnolitnikh za dribni zlochyyny u 1940-1950-ti roky [Historical and legal study of the system of punishment of minors for minor crimes in the 1940s and 1950s.]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific bulletin of public and private law*, 2 (2), 3-7. [in Ukrainian].
- Andruxhiv, O. I.** (2017). Pravovyi status dytyachykh kimnat militsii ta borotba z dytyachoiu bezprytulnistiu v URSR u 1940–1950-kh rokakh [The legal status of police nurseries and the fight against child homelessness in the Ukrainian SSR in the 1940s and 1950s.]. *Pryvatne ta publichne pravo – Private and public law*, 3, 3-7. [in Ukrainian].
- Bezliudna, I.** (2020). Povsiakdenne zhyttia ta navchannia vykhovantsiv dytyachykh budynkiv URSR (1945 – 1950-ti rr.) [Everyday Life and Education of Children in Orphanages of the Ukrainian SSR (1945 – the 1950s)]. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk – Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 4 (32), 112-122. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.4\(32\).469](https://doi.org/10.33782/eminak2020.4(32).469) [in Ukrainian].
- Bohatyrchuk, K. O.** (2017). *Povsiakdenne zhyttia ditei i pidlitkiv shkilnoho viku v Ukrainskii RSR (druha polovyna 60-kh – persha polovyna 80-kh rr. XX st.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk [Everyday life of children and youth of school age in the Ukrainian SSR (late 1960's - early 1980's): the dissertation author's abstract of the candidate of historical sciences]*. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian].
- DAZHO** – Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [State Archives of Zhytomyr Region].
- Zavhorodnia, T. K. & Pluhator, I. B.** (2012). *Teoriia i praktyka opiky ditei i molodi v Ukraini (1945-1990 rr.) [Theory and practice of child and youth care in Ukraine (1945-1990)]*: Monohrafiia. Ivano-Frankivsk: NAIR. 208 s. [in Ukrainian].
- Uzhytchak, A.** (2021). Borotba zi zlochynnistiu sered nepovnolitnikh u pislivoiennii Ukraini (40-60 rokov XX st.) [Fight against juvenile crime in post-war Ukraine (40-60s of the 20th century)]. *European political and law discourse*, 8 (3), 103-107. DOI: 10.46340/eppd.2021.8.3.13 [in Ukrainian].
- Shtefan, L. A. & Yushko, O. V. & Boreiko, N. Yu.** (2018). *Profilaktyka deviantnoi povedinky ditei ta molodi v Ukraini: retrospektyvnyi analiz [Prevention of deviant behavior of children and youth in Ukraine: a retrospective analysis]*: monohrafiia. Kharkiv. 200 s. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 16.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 28.02.2024